

Niri Ragnvald Johnsen

En norsk filhellenisme, eller filhellenismen i Norge?

Norske reaksjoner og synspunkter på den greske uavhengighets- krigen 1821–1829

Da den greske uavhengighetskrigen mot Det osmanske riket brøt ut i 1821, avstedkom den to vidt forskjellige reaksjoner i Europa. På den ene siden var opprøret et av de første forsøkene på nasjonal frigjøring i Europa etter den franske revolusjonen og Napoleonskrigene. Som sådan ble opprøret fordømt av de europeiske stormaktene, som ikke ville oppmuntre til ytterligere revolusjonær adferd.¹ På den andre siden oppstod det umiddelbart etter uavhengighetskrigens utbrudd en omfattende europeisk sympatibevægelse for grekernes sak. Diktere, tenkere og deltagere i det offentlige liv i hele den vestlige kultursfæren fattet interesse for den greske frihetskampen, og ga innstendig uttrykk for sin støtte i offentligheten.²

Denne sympatibevægelsen har blitt kjent som «filhellenismen», og kom til uttrykk på en rekke måter: Det ble opprettet foreninger og innsamlingsaksjoner, i media florerte nyhets saker fra krigen, innenfor dikter- og malerkunsten ble det hentet inspirasjon fra krigsskueplassen, og ikke minst reiste et antall idealistiske fremmedkrigere, såkalte «filhellenerne», på eget initiativ til Hellas for selv å delta i striden.³

Denne artikkelen undersøker hvorvidt og hvordan filhellenismen kom til uttrykk i den norske offentligheten på 1820-tallet, et spørsmål som i liten grad har blitt studert tidligere.⁴ Gjorde den europeiske filhellenismen seg gjeldende også i Norge, og – hvis ja – kom filhellenismen i så fall

til uttrykk på en spesiell måte i Norge, sammenlignet med andre steder? Et overordnet mål for artikkelen er å finne ut om en eventuell norsk filhellenisme bare var en forlengelse av den europeiske filhellenismen, eller om den norske konteksten tilrettela for en særegen type filhellenisme. Det er nærliggende å tenke at Norges historiske bakgrunn, med den nære arven fra 1814, hadde noe å si for det filhellenistiske uttrykket og oppslutningen om filhellenismen i Norge. Kan det tenkes at man sympatiserte mer med grekerne fordi man kjente seg igjen i deres frihetskamp, slik det har blitt antydnet i tidligere forskning?⁵

Kildegrunnlaget for undersøkelsen består av et utvalg aviser og tidsskrifter fra 1820-tallet, en kildetype som i all hovedsak har blitt oversett i tidligere studier av filhellenismen i Norge. Artikkelen er bygget opp på følgende måte: Først introduseres hvordan filhellenismen som begrep forstås i denne artikkelen. Deretter følger en diskusjon av hvorvidt filhellenistiske strømninger gjorde seg gjeldende i Norge, der det konkluderes bekræftende. Videre analyseres filhellenistiske uttrykk i norsk presse på 1820-tallet i tre tematiske deler. Til slutt diskuteres det hvorvidt filhellenismen fikk et særegent uttrykk i norsk sammenheng, eller om den bare stod som en forlengelse av den europeiske filhellenismen.

Filhellenismen: sivilisasjonskamp, antikkens asker og frihetens vinder

Ismer slik som filhellenismen er i sin natur komplekse og konfliktfylte, noe som gjør dem til vanskelige studieobjekter.⁶ For å kunne forstå filhellenismen er det derfor nødvendig å skjelle mellom en fortidig og en analytisk forståelse av begrepet. Filhellenismebegrepet oppstod og ble popularisert som en betegnelse på tilhengere av gresk uavhengighet i forbindelse med den greske uavhengighetskrigen på 1820-tallet. Begrepet har imidlertid også blitt brukt i forskningslitteraturen for å betegne sympatibevegelsens idémessige røtter og senere avgreininger, i tillegg til helt andre fenomener, slik som panhellenisk patriotisme i antikken.⁷ I denne artikkelen forstås filhellenismen som en historisk avgrenset idé og bevegelse knyttet til den greske uavhengighetskrigen på 1820-tallet, bestående av et sett tidstypiske delidéer.

Det eksisterte i Europa på 1820-tallet grovt sett tre forskjellige, men fortsatt tett sammenhengende, pro-greske tankerekker som til sammen utgjorde det filhellenistiske

idékomplekset slik det kom til uttrykk hos tenkere, diktere og avisskribenter.⁸ For det første så man de kristne grekerne som forbundsfeller i en slags *clash of civilizations* mot de muslimske osmanerne.⁹ Grekerne hadde i nær 400 år vært underlagt Det osmanske riket, som i Vesten var kjent for barbarisk og vilkårlig framferd, særlig overfor sine kristne undersåtter. For det andre anså man de *moderne* grekerne for å være etterkommere av de *antikke* grekerne, som man i Europa idoliserte som sivilisasjonens og dannelsens opphavsmenn, samtidig som man drømte om antikkens gjenoppstandelse i en ny, gresk stat. For det tredje fanget filhellenismen inn arven fra den franske revolusjon: samtidens frihetsidealene og tanken om at ethvert undertrykt folk hadde legitim rett til frihet og en egen nasjonalstat.¹⁰

Denne særegne sammensetningen av tidstypiske idéer ga den greske uavhengighetskampen bred klangbunn i den vestlige kultursfæren, på en måte samtidige frigjøringsbevegelser ikke fikk.¹¹ Først og fremst var det borgerlige miljøer, preget av klassisk dannelse og romantiske idealer, som ved uavhengighetskrigen utbrudd lot seg begeistre ved tanken på en «regenerasjon» av det antikke Hellas. Interessen for det moderne Hellas som åsted for antikk kultur og dannelse hadde fått et oppsving mot slutten av 1700-tallet, da Det osmanske riket løftet på rikets reiserestriksjoner. Med dette la flere vest-europeere sin borgerlige dannelsesreise, «The Grand Tour», til Hellas, til tross for at dette til å begynne med ble ansett som et eksotisk og orientalsk reisemål, sammenlignet med det mer populære Italia.¹² Samtidig fant det sted et skifte i hvordan det europeiske borgerskapet så på antikken. Der dannede europeere på 1700-tallet så til Romerriket som sitt antikke forbilde, ble Hellas under romantikken «gjenoppdaget» og utkåret til ideal.¹³

Etter utbruddet av den greske uavhengighetskrigen gjorde den filhellenistiske bevegelsen seg gjeldende i hele Vest-Europa og Amerika, med tyngdepunkt først i Tyskland og senere i Frankrike og Storbritannia.¹⁴ I de to førstnevnte landene ble det tidlig opprettet hjelpeforeninger og innsamlingsaksjoner, og både kunstnere og politiske tenkere ga sin tilslutning. Blant disse finner man i Tyskland diktere som Johan Wolfgang von Goethe (1749–1832) og Wilhelm Müller (1794–1827), i samtiden kalt «Griechen-Müller» på grunn av sitt engasjement for den greske saken, og i Frankrike blant annet den maleren Eugène Delacroix (1798–1863), og den politiske tenkeren Benjamin Constant (1767–1830).

I tillegg til denne gruppen intellektuelle filhellenister, hadde man de europeiske fremmedkrigerne som reiste til Hellas for å kjempe for saken. Flertallet av disse var høyt utdannede idealister med forkjærlighet for antikkens Hellas, slik som den britiske poeten Lord Byron (1788–1824), som for ettertiden har blitt filhellenismens ansikt utad. Delvis skyldes dette at han faktisk endte opp med å ofre sitt liv for Hellas, riktignok ikke i strid, men ved feber og årelating. En annen del av fremmedkrigerne var imidlertid det man kan kalle «idealister uten sak», altså omreisende revolusjonære slik som dansken Harro Haring (1798–1870).¹⁵ Disse var først og fremst motivert av frihet og nasjonal frigjøring.

I starten av krigen oppstod det et mer eller mindre organisert system for å frakte filhellenister til Hellas. Filhellenistiske komitéer samlet inn penger, som igjen ble brukt på våpen, forsyninger og skip med avgang fra Marseille. Etter hvert ble imidlertid disse reisene forbudt av franske myndigheter, noe som førte til at færre fremmedkrigere reiste til Hellas mot slutten av krigen.¹⁶

En framtrødende tanke blant filhellenistene var at man som moderne europeer stod i en ubetalt takknemlighetsgjeld til grekerne og Hellas, sivilisasjonens vugge. «We are all Greeks», heter det i innledningen til den britiske dikteren og filhellenisten Percy Bysshe Shelleys (1792–1822) pro-greske dikt *Hellas*.¹⁷ Tanken var at all sivilisasjon kunne spores tilbake til antikkens Hellas, og i den greske uavhengighetskrigen så man muligheten til å bringe sivilisasjonen tilbake til sitt fødeland. Den romantiske idéen om at det gamle Hellas skulle kunne stå opp av antikkens asker, tiltalte europeiske tenkere og diktere, til tross for at de visste lite eller ingenting om forholdene i det moderne Hellas.¹⁸ Fordommer og abstrakte idéer som nettopp sivilisasjonskamp, antikkens gjenfødelse og frihetens vinder fikk prege diskursen, som mer var et barn av det idémessige klimaet i Vest-Europa, enn en reaksjon på de faktiske hendelsene i Hellas. Mens grekere og tyrkere massakrerte hverandre, drømte de europeiske filhellenistene om en nobel kamp med et nobelt mål – her eksemplifisert med noen verselinjer fra Lord Byron: «The mountains look on Marathon/ And Marathon looks on the sea/ And musing there an hour alone/ I dream'd that Greece might still be free».¹⁹

Var man interessert i den greske uavhengighetskrigen?

Filhellenismen har i liten grad blitt studert i norsk kontekst tidligere, muligens fordi den tilsynelatende fikk lavere oppslutning i Norge enn i andre europeiske land, slik som Tyskland, Frankrike eller Sverige. Påstanden om filhellenismens manglende popularitet i Norge kan begrunnes med tre forskjellige forhold: For det første synes det ikke å ha eksistert noen filhellenistiske hjelpeforeninger i Norge under den greske uavhengighetskrigen. Slike hjelpeorganisasjoner ble opprettet flere steder i Europa på 1820-tallet for å samle inn penger til de kjempende grekerne, som oftest gjennom organiseringen av subscriptionsjoner (frivillige donasjoner) og konserter til inntekt for grekernes sak. Brorparten av disse organisasjonene var å finne på kontinentet, men også *Grek-vännernas sällskap* i Sverige kan nevnes.²⁰ For det andre er det ikke kjent at noen nordmann noensinne dro til Hellas for å kjempe under frigjøringskrigen. Av skandinaviske kjempende i Hellas er det kjent ni svensker og åtte dansker, men ingen nordmenn.²¹ For det tredje var det tilsynelatende begrenset interesse for grekernes frihetskrig blant norske litterater. I en artikkel der han sammenligner norsk og svensk litterær filhellenisme skriver litteraturviteren Pär Sandin at:

Filhellenismen hade, ska det visa sig, begränsad omfattning i Norge [...] Henrik Wergeland var också såvitt jag kan se den ende på den norske parnassen som uttryckte entusiasm för den grekiska frihetskampen medan denna ännu pågick.²²

En bør tillegge disse argumentene vekt, men de bør også modereres. Mangelen på hjelpeforeninger og fremmedkrigere viser kanskje mangel på praktisk hjelp til grekerne, men det sier lite om den allmenne interessen for og sympatiseringen med grekernes sak. Dessuten *ble* det, som vi skal se, tatt initiativ til å hjelpe grekerne på en foreningslignende måte også i Norge, ved opprettelsen av to subscriptionsjoner for grekerne i 1826. Videre må man ta forbehold om at eventuelle norske fremmedkrigere i Hellas *kan* ha blitt regnet som dansker med sine dansklydende navn, slik tilfellet var med de finske fremmedkrigerne, som ble regnet som svensker.²³ Dette virker imidlertid usannsynlig, og i slutten av 1825 kjente man i den gresk-vennlige pressen ikke til at noen nordmenn hadde reist til Hellas – selv om Henrik Wergeland etter eget sigende på et tidspunkt oppriktig vurderte det.²⁴ Når det gjelder

argumentet om at filhellenismen fikk færre litterære uttrykk i Norge enn andre steder, så er nok dette langt på vei riktig – hvis man legger til grunn en litteraturdefinisjon som ikke inkluderer omtale av krigen i aviser og tidsskrifter.

Som litteraturviteren Sigmund Skard skrev på 1930-tallet, står det «mykje um den greske fridomsstriden i dei norske avisene frå 1820-åra». ²⁵ Nyhetsstoff, reisebrev og egne artikler om greske forhold ble trykket opp *en masse* under krigsårene. I desember 1821, åtte–ni måneder etter krigsutbruddet, omtalte avisen *Morgenbladet* krigen i så mange som 12 av 31 utgaver den måneden, mer enn noen annen utenriks sak. I 1824 omtalte tidsskriftet *Tilskueren* krigen i Hellas i hele 100 av 104 utgaver det året, ofte svært utførlig. ²⁶ Et annet tegn på interesse er at avisene til tider valgte å bruke spalteplass på å beklage at de ikke hadde hørt noe nytt fra Hellas. ²⁷

Interesse for den greske uavhengighetskrigen er imidlertid ikke nødvendigvis et tegn på sympati og filhellenisme. I den grad avisene skrev sympatiserende om den greske uavhengighetskrigen, er det heller ikke uproblematisk å kalle dette *norske* holdninger, da nesten alle nyhetssakene fra krigen var hentet fra større europeiske aviser. Selv om avisene hentet nyhetsstoffet sitt fra utlandet, finnes det imidlertid flere eksempler på at nyhetene ble kommentert positivt av redaksjonen. Videre kan oversettelse av filhellenistiske artikler i avisene ses som et redaksjonelt uttrykk for at man stilte seg bak innholdet, eller i det minste fant det besnærende.

Hvilke aviser som omtalte krigen, sier for øvrig lite om hvilke politiske miljøer som støttet opp om grekernes sak. Norske aviser på 1820-tallet var nemlig, i tråd med tidens avisideal, først og fremst refererende, og gjenspeilte i liten grad politiske synspunkter. ²⁸ Interessant nok ser filhellenismen i Norge ut til å ha eksistert forholdsvis uavhengig av slike skillelinjer. Det er betegnende at både det kongetro tidsskriftet *Tilskueren* og den senere så opposisjonelle Henrik Wergeland ble begeistret for idéen. Noen egentlige filhellenistiske *nettverk* ser det heller ikke ut til å ha eksistert i Norge, til tross for at flere av de sentrale aktørene i Christiania var nære bekjente. ²⁹

Avisene består hovedsakelig av kortfattet og refererende nyhetsstoff, og sympati for grekerne blir dermed først og fremst uttrykt gjennom småsetninger, positiv karakteristikkk av grekerne, samt tilsvarende negativ karakteristikkk av tyrkerne. I tidsskriftene kan man derimot lettere finne lengre ide-

ologiske utredninger, der det trekkes paralleller mellom det gamle og det nye Hellas, kontraster mellom kristendommen og islam, sivilisasjon og barbari, frihet og trelldom. Disse idéene skinner riktignok igjennom også i avisene, men da i mer komprimert form. Eksempelvis skrev *Morgenbladet* ved krigens utbrudd om grekernes opprør, og trakk her veksler både på frihetsidealet, tyrkisk barbari – med implikasjoner om vestlig sivilisasjons overlegenhet – og drømmen om antikkens gjenoppstandelse:

Paa Proclamationer og Opfordringer til at kæmpe for Frihedens den gode Sag er heller ikke her nogen Mangel. Hele Grækenland skal være i Oprør. Nu vil det vise seg, om den Tyrkiske Despotismes sidste Time har slaet, og om Grækerne ere deres Forfædre værdige. ³⁰

Noe senere omtaler også *Den Norske Rigstidende* krigsutbruddet kort, men med åpenbar begeistring: «Det kjære Fædreland, det skjønnne Hellas, bestræber sig for endelig at bryde Tyranniets Aag og blive frit.» Nyhetsnotisen avsluttes også med en klar oppfordring: «Nu eller aldrig, kjære Ven!» ³¹ Dette er bare noen av mange eksempler på filhellenistiske ytringer i norsk offentlighet på 1820-tallet. I det følgende vil jeg analysere et utvalg av disse ytringene og forsøke å vise hvordan filhellenismens tre del-idéer kom til uttrykk i norsk kontekst.

Korset mot halvmånen

Den tilbakevendende idéen om at det greske folk skulle kaste av seg sitt tyrkiske åk er et uttrykk for en overordnet idé om sivilisasjonskamp mellom grekernes kristne, antikke sivilisasjon og tyrkernes muslimske, hedenske barbari – en idé vi kan kalle *korset mot halvmånen*, etter en mye brukt metafor i norsk presse. ³² Positiv og negativ karakteristikkk av henholdsvis grekerne og tyrkerne i nyhetsdelen av avisene byr på flere eksempler: Tyrkerne blir ofte omtalt som inkompetente barbarer med hang til grusomhet, mens grekerne blir framstilt som et frihetselskende og kristelig folk i besittelse av dyder som mot og rådsnarhet. I *Morgenbladet* rett etter krigens utbrudd nevnes en seier som grekerne med «mod og heldig udfald» har vunnet. Senere i samme utgave beskrives det hvordan grekerne har «forenet sig til et edeligt Forbund og svoret, ei at nedlægge Sværdet førend Barbarerne ere

fordrevne fra Fædrelandet». ³³ Noen måneder senere omtales et sjøslag «i hvilket Grækerne ved List og Tapperhed tilintetgjorde den andre Tyrkiske Orlogs- og Transportflaade», og andre steder omtales tyrkerne som «overtroiske Muhamedanere» eller attpåtil «Muhameds vanslægtede Tilhænger». ³⁴ Tyrkernes inkompetanse som sjøfolk blir også lagt for dagen i en artikkel under notisen «Tyrkernes Vankundighed i Geographien», og det sies at de må «forlade sig aldeles på de Græske Piloter [loser]». ³⁵ I *Morgenbladet* i desember 1821 finner vi videre en omtale av en kamp der grekerne forsvarte seg «kjækt», mens det akkes over at «Flere kostbare Konstskatte fra Oldtiden ere ved denne Leilighed blevne et Rov for Flammene». ³⁶

Avisomtaler av krigen av dette slaget gjorde den til en grekernes kamp mot «de andre» ved at de konsekvent framstilte krigens gang sett fra grekernes side, med frekvent bruk av språklige bilder som avkastelsen av det tyrkiske åk og korsets kamp mot halvmånen. Dette var ikke nøytrale beskrivelser av to kjempende parter, men partiske synspunkter som vitner om klar støtte til og sympati for grekernes sak. Artikkelforfatternes filhellenistiske fordommer om grekernes siviliserte og kristelige natur fører her til en positiv vinkling av nyhetsstoffet. Et klart eksempel på nettopp dette er beskrivelsene av tyrkernes overgrep mot sine kristne undersåtter. Gjentatte ganger finner vi eksempler på tyrkernes grusomme overgrep, mens vel så omfattende og grusomme massakrer fra gresk side kun får plass – hvis de nevnes i det hele tatt – som korte notiser. Eksempelvis ser vi i *Morgenbladet* i september 1821 en omtale av tyrkernes brutale og uærlige framferd:

Efterat den Tyrkiske Pascha i Bucharest var bleven tilstillet Storsultanens Amnestie-Erklæring, hvormed man haabede, at bevæge Grækerne til at nedlægge deres Vaaben, tillod han sine Underhavende at begaae de største Udsvævelser i Staden, hvoraf der kan sees, hvad denne Amnestie egentlig har at betyde. Det lumske Mord [...] ledsagedes af 2,000 Insurgents Nedsabling, som, efter erholdt Sikkerhed, havde overgivet sig til Arnauterne. ³⁷

To måneder senere finner vi i samme blad en beskrivelse av tyrkernes grusomme handlinger etter at øyene Kypros og Kreta hadde sluttet seg til opprøret mot Det osmanske riket: «Baade her og i Constantinopel har man attraaet at hevne

sig derfor ved at slagte alle Christne fra disse og andre Græske Øer». I samme avisutgave ser vi hvordan greske overtramp blir forbigått når massakren i Tripolitsa – viden anerkjent som et av krigens verste overgrep – bare blir nevnt i en kort setning ved slutten av nyhetene fra Hellas: «Ved Erobringen av Tripolitza have Grækerne nedsablet alle Tyrker.» ³⁸ Mangelen på fordømmelse av grekernes massakrer kan tolkes dit hen at man så dem som berettiget til å myrde tyrkerne – disse var tross alt grusomme og undertrykkende barbarer. I et referat fra et britisk øyevitne trykket i *Drammens Tidende* i mai 1824 argumenteres det da også for at eventuelle udåder fra grekernes side ikke er deres eget ansvar, for «Viste Grækerne sig stundom grusomme, saa var dette deres Undertrykkers Skyld, thi deri var de deres fortrinligste Læremestere». ³⁹ Tanken virker da å ha vært at grekerne *egentlig* var siviliserte, men at nær 400 år under Det osmanske rikets vilkårlighet hadde redusert dette til noe som kun lå latent i dem, og som kunne bringes fram når tyrkerne var fordrevet – sammen med gjenoppstandelsen av det antikke Hellas.

Gammelgrekeren og Nygrekeren

Tett knyttet til tanken om religion og sivilisasjon var tanken om arven fra antikken og det gamle Hellas' gjenoppstandelse. Peter Treschow Hanson (1783–1843), filhellenist og redaktør av tidsskriftet *Tilskueren*, beskriver i en samtidshistorisk bok fra 1832 grekerne som et «christeligt Folk, hvem Religionen skylder saa meget» – et slags ekko av Shelleys utsagn om at vi alle er grekere – før han går over til å skildre hvordan de har klart å beholde sin «krigerske Aand og frihedsfølelse» gjennom alle disse årene, til tross for «Barbarie og Vilkaarlighed» fra tyrkernes side. ⁴⁰ Denne kontinuitetstanken er et uttrykk for en romantisk innstilling til de moderne grekerne, som vi også finner i periodens aviser og tidsskrifter. Gamle stedsnavn som Sparta, Thermopylene og Maraton ble hentet fram fra historiebøkene for å beskrive moderne områder med helt andre navn, som i denne nyhetssaken fra *Tilskueren*:

Den hidsigste [Træfning] [...] forefaldt paa Marathons classiske Slette. Den varede hele tolv timer. Hellenerne anførtes af Captain Gurus, Commandant i Athens Akropolis, hvilken Nutidens Miltiades slog Tyrkerne, som tabte 700 mand. ⁴¹

Som vi ser i utdraget sammenlignes også denne «Captain Gurus»⁴² med den antikke hærfører Miltiades. Slike poetiske sammenligninger krydde det av. Da den greske opprørshøvdingen Markos Botsaris ble drept i 1823, akket man seg i *Morgenbladet* over «denne nyere Epaminondas Heltedød».⁴³

Et interessant eksempel på noe lignende er dialogen «Themistokles og Nygrækerne», fra *Tilskueren* i desember 1824. Denne var en del av serien «Samtaler fra de Dødes Rige», der historiske figurer møttes til samtale i dødsriket, ofte med en humoristisk eller satirisk brodd. I denne utgaven ankommer en flokk falne «Nygrækere» dødsriket, uten selv å vite at de er døde, eller hvor de er. Etter på megetsigende vis å ha forsikret Nygrækerne om at det ikke finnes noen tyrkere i dødsriket («Ikke en eneste. Tyrkerne opholde sig paa et ganske andet Sted.»), introduserer den antikke, athenske generalen Themistokles seg, med påfølgende dialog:

NYGRÆKEREN: Vor Oldfader [Themistokles], der slog Tyrkerne eller Perserne ved Salamis? THEMISTOKLES: Ingen Anden. Og derhenne gaae Miltiades, Cimon, Aristides og Leonidas og høre paa de Nyheder, Lord Byron har medbragt fra Hellas.⁴⁴

Her sammenlignes de antikke grekernes kamp mot perserne med de moderne grekernes kamp mot tyrkerne, mens de antikke heltene fra perserkrigene vandrer i skjønn samtale med den nylig avdøde filhellenisten og fremmedkrigeren Lord Byron.

Underliggende for alle disse sammenligningene er selv sagt tanken og drømmen om det antikke Hellas' gjenfødelse, som uttrykt mer eksplisitt i denne tilbakeskuende beretningen om krigsutbruddet fra *Tilskueren* i 1824:

[...] da Grækenland, opvaagnet af sin lange ængstelige Slummer, med Forbauselse betragtede Oltidens uvidsnelige Laurbær og Nutidens skammelige Slavelænker, og vovede med ungdommelig Begeistring den hellige Kamp for det Høieste, som Jorden har i eie. Korset saae vi stride med Haalvmaanen, Culturen med Barbariet, og ned fra Lysets evige Boliger velsignede de gamle Heltens og Viises udødelige Aander det store Foretagende.⁴⁵

Dette utdraget inkorporerer filhellenismens tre delidéer: antikkens gjenoppstandelse, kristendommens og sivilisasjonens kamp mot Det osmanske rikets barbari og – ikke minst – kampen for friheten, «det Høieste, som jorden har i eie».

«For Grækernes og Frihedens Sag»

Innledningsvis ble det spurt om Norges historiske bakgrunn, med hendelsene i 1814 og frigjøringen fra Danmark, hadde noen innvirkning på graden av oppslutning om filhellenismen i Norge. Sigmund Skard synes å mene dette når han forklarer den voldsomme mediedekningen av krigen i Hellas med at «parallellen låg nær for slekta fra 1814».⁴⁶ Finner vi så eksempler på at man så parallellen mellom Norges frihet og grekernes frihetskamp mens denne pågikk? Et eksempel er å finne hos Henrik Wergeland og hans dikt «Norges Frihed» fra 1825, der han skriver at: «Det gjenreiste Hellas jo Aaget alt letter/ Og Friheden reises hvor Halvmaanen stod».⁴⁷ Det er påfallende at det ikke er korset eller sivilisasjonen som står mot halvmånen hos Wergeland, men friheten. Dette gjenspeiler Wergelands hovedinteresse for grekernes sak, som han så først og fremst som en frihetskamp.⁴⁸ Mest oppsiktsvekkende er det imidlertid at han i dette diktet sammenligner *Norges* frihet med *Hellas'* frihet. Videre trekker han parallellen mellom Norge og Hellas i at begge landene har gjenoppstått fra fordums tider.⁴⁹

Et annet eksempel på at man så sammenhengen mellom Norge og Hellas finner man rundt årsskiftet 1825–1826 i det nyopprettede tidsskriftet *Magazin for Politik, Historie og Literatur*. Der tas det i tillegg initiativ til faktisk handling:

Norge, der dog glædes ved den liberaleste Constitution i Europa, Norge, som dog for elleve Aar tilbage selv kæmpede for Frihed og Selvstændighed, Norge er blevet uden virksom deeltagelse for denne menneskehedens og Frihedens hellige Sag. Ingen Nordman har kæmpet eller blødet for den Helleniske Gjenfødelse, ingen Nordmand har, saavidt man har erfaret, ydet noget Bidrag til Grækerne i deres Nød. Nordmænds Deeltagelse har hidtil kuns indskrænket sig til varme Ønsker og Bønner. [...] Gid en Græker-Committee danne sig i det høie, frie Norden, for at understøtte Frihedens Fremskridt i det gjenfødte Hellas!⁵⁰

Parallellen til 1814 og egen frihetskamp er helt tydelig i denne oppfordringen fra tidsskriftet, som i sitt øvrige virke også hadde en sterk filhellenistisk profil.⁵¹ Oppfordringen om å stifte en hjelpekomité ble så vidt jeg kan se ikke tatt til følge. Imidlertid ble det i løpet av året etter at oppfordringen ble trykket, opprettet to innsamlingsaksjoner, som begge kan knyttes opp mot Norges frihet i 1814. En gang i juni 1826 begynte man å avvertere for den første innsamlingsaksjonen i Christiania:

Ved et Selskab den 17de Mai sidstleden blev aabnet Subscription for de for Friheden kæmpende Grækere. Følelsen af Taknemmelighed mod det algode Forsyn, der skjænkede os vor Frihed, uden at lade os friste hines tunge Skjebne, bragte Flere til at tegne sig for Bidrag. Da det imidlertid maa antages, at mange, der ei deeltog i bemeldte Selskab, føle ligesaa varmt for Grækernes og Frihedens sag, saa er overnævnte Subscription nedlagt hos Kjøbmand Christian Semb [...], hvor Enhver efter Ønske kan tegne sig.⁵²

Parallellen mellom Norge og Hellas er her åpenbar, og det sies til og med rett ut at tanken på den nylige vunne norske friheten fikk flere til å bidra til grekernes sak. At idéen til subskripsjonen kom «ved et Selskab den 17de Mai», er da også svært passende. Notisen var å finne i forskjellige aviser høsten 1826, før det kom en ny notis der det ble fortalt at subskripsjonen var blitt forlenget i håp om å få inn mer penger, hvorpå den ikke nevnes mer.⁵³ Dette kan tyde på at subskripsjonen ikke var videre vellykket, og det er fristende å avfeie den som et unntak fra regelen om at det i Norge ikke fantes noe reelt filhellenistisk initiativ. I september 1826 finner vi imidlertid en tekst som omtaler opprettelsen av en lignende subskripsjon, denne gangen i Bergen. Hele første og deler av andre side av *Bergens Adressecontours Efterretninger* denne dagen var fylt med et langt, filhellenistisk skriv som manet til støtte for grekernes sak:

Medborgere! Allerede i flere Aar bestod i Østen en haardnakket Kamp mellem Undertrykkelse og Frihed. For denne sidste fægtede et Folk, som, om end gjennom Secler nedbøiet under Tyranniets Aag, dog havde en Følelse, nedarvet fra Fædrenes Stordaad, tilbage af hvad der tilkommer Mennesket som Menneske, og af hvad Ret den forhaanede Menneskehed har til at byde Despotiets Luner Trods!

Grækerne var dette folk [...] et Folk, fra hvis Skjød Culturen engang havde udbredet sig til alle Europas Folkeslag [...].

Grekerne omtales videre som «undertrykte Brødre og Medchristne» før det hele avsluttes med appellen: «Held for Almeenaand! Held for Friheden! Held for Grækenland!» Her, som ved subskripsjonen i Christiania, begrunnes initiativet med egen frihet, og den solidaritet man som nordmann måtte føle med grekerne:

Ogsaa i vort Norden, ogsaa i vort Fædreland, have Stemmerne ladet sig høre for denne hellige Sag. [...] Medborgere! Vi ville ikke staae tilbage, vi, for hvem det Ord Slavesind er et ubekjendt Navn, vi, som glæde os selv ved Frihedens Palladium, og som ville vaage over, at det ingensinde for os vorder antastet.⁵⁴

Det er med dette fristende å konkludere med Skard i at parallellen til 1814 lå nær for det norske folk på 1820-tallet, og at den norske historiske konteksten førte til større oppslutning om filhellenismen i Norge enn den ellers ville hatt. Denne slutningen bør imidlertid modereres, samtidig som vi må vurdere om forbindelsen til 1814 er spesiell nok til at det kan være tale om en særegen norsk form for filhellenisme, heller enn en nøytral avlegger av det felleseuropeiske idékomplekset.

En norsk filhellenisme, eller filhellenismen i Norge?

Kan vi snakke om en *norsk filhellenisme* snarere enn *filhellenismen i Norge*? For å svare på dette spørsmålet må vi kvalifisere hva som kan regnes som særegne filhellenistiske uttrykk i andre land. Den av filhellenismens del-idéer som i størst grad ga rom for nasjonale variasjoner, virker å være frihetsidealet. Dette skyldes til dels at tankene om antikkens gjenoppstandelse og den kristne sivilisasjons overlegenhet over det tyrkiske barbariet var av en slik beskaffenhet at de vanskelig lot seg farge av særnasjonale forhold. Samtidig var frihetsidealet nært knyttet til idéen om nasjonal frihet, en idé som eksisterte under høyst ulike forutsetninger rundt om i Europa. I en rekke europeiske land ble derfor kampen om Hellas' frihet et fordekt skalkeskjul for lokale liberalistiske og nasjonalistiske holdninger. Eksempler på dette finnes i

Belgia, der filhellenismen ble omfavnet av forkjempere for belgisk frigjøring fra Det forente kongeriket Nederlandene (1815–1830), men også i Tyskland, Russland og flere andre steder.⁵⁵ I disse landene tok filhellenismen farge av lokale nasjonalistiske strømninger og utviklet seg dermed til noe særegent – et brudd med et idékompleks som ellers sprang ut av utbredte, felleseuropeiske strømninger.

Det er tydelig at det fantes utstrakt interesse og sympati for den greske uavhengighetskrigen i Norge, og at filhellenistisk tankegods ble uttrykt i offentligheten, særlig i avisene og tidsskriftene. Også i Norges tilfelle virker det som den nasjonale konteksten bidro til økt interesse for filhellenismen, og referansene til 1814 og egen frihet framstår i de ovenstående eksemplene som noe av grunnen til at man i Norge interesserte seg for grekernes uavhengighetskrig. Til tross for at «parallellen til 1814» i noen tilfeller ser ut til å ha bidratt til å øke sympatien for grekernes sak hos noen nordmenn, er imidlertid disse eksemplene ikke helt representative. Referanser til 1814 og egen frihet var faktisk unntaket, snarene enn regelen, i saker om den greske uavhengighetskrigen i avisene og tidsskriftene på 1820-tallet, og normalen ser ut til å være at man ikke så denne parallellen.⁵⁶

De filhellenistiske ytringene i Norge som spilte på frihetsidealet, var heller ikke et uttrykk for motvilje mot lokale styresmakter, slik som i andre land der filhellenismen antok en mer særegen nasjonal tapning, slik som Tyskland og Belgia. Dermed er det lettere å snakke om f.eks. en *tysk filhellenisme* og en *belgisk filhellenisme* enn en *norsk filhellenisme*. I Norge finner vi nemlig ingen slik fordekt frihetskamp i sympatien for den greske uavhengighetskrigen – snarere finner vi gjentatte eksempler på at man var særdeles fornøyd med egen frihet, som ved subskripsjonene i Bergen og Christiania. Også Wergeland virker å ha vært fornøyd med den bestående orden, når han på slutten av diktet «Norges Frihed» hyller Karl Johan og «den *Frihed*, vi nyde». I Norge hadde en ingenting å vinne på å trekke paralleller mellom egen frihet og grekernes frihet, og dermed virker det heller ikke i særlig stor

grad å ha falt folk inn å gjøre det. Til tross for visse referanser til 1814, framstår dermed *filhellenismen i Norge* først og fremst som en forlengning av det europeiske idékomplekset.

Påvirkningen utenfra kan da også ses relativt lett. Den norske oppfordringen om å danne en gresk komité i 1826, som direkte foranlediget subskripsjonen i Christiania, var eksempelvis bare et ekko av en lignende oppfordring fra Benjamin Constant, som sirkulerte i europeisk presse.⁵⁷ Constant, som for ettertiden er kjent nettopp for sin tenkning rundt frihetsbegrepet, skrev appellen på oppfordring fra den franske filhellenistiske komité, som fra 1826 og ut krigen sto i sentrum av den filhellenistiske bevegelsen.⁵⁸ Videre var, som nevnt, alle nyhetssaker om krigen i norske aviser hentet fra utenlandske aviser. Særlig ble det trykket opp en del referater og saker fra Tyskland, en av filhellenismen høyborger i Europa.⁵⁹

Vi kan imidlertid konkludere ut ifra kildematerialet at det ikke bare var stor interesse for krigen i Hellas, men at det også fantes omfattende sympati for grekernes sak i Norge. Denne sympatien kom til uttrykk på de samme måtene i Norge som i resten av Europa – i denne artikkelen delt inn i del-idéene antikkens gjenoppstandelse, korset mot halvmånen og frihetskampens legitimitet. Disse tre idéene virker da også å fungere som forklaringer på *hvorfor* man sympatiserte med grekerne, i Norge som i resten av Europa: Dannelsesidealet fra antikken stod sterkt i de fleste vestlige land, sympati med ens medkristne og uvilje mot Det osmanske rikets «Barbarie og Vilkaarlighed» var utbredte følelser på starten av 1800-tallet, og frihetsidealet stod stadig sterkt i Europa etter den franske revolusjon, til tross for restaurasjonen og stormaktens reaksjonære politikk. Disse idéenes sammenfall i tid muliggjorde slik 1820-tallets filhellenisme, et pussig fenomen som engasjerte kunstnere, filosofer og idealister i hele den vestlige kultursfære, og der poeter, ofte ikledd antikke gevanter, reiste i krig for en sak større enn dem selv.

Institutt for religion, filosofi og historie, Universitet i Agder
niri.r.johnsen@uia.no

VITENSKAPELIG, FAGFELLEVRDERT ARTIKKEL

Noter

- 1 For mer om den europeiske konteksten og stormaktenes reaksjon, se: Heraclides & Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth century*, 105–133.
- 2 Ifølge Stella Ghervas kan den europeiske sympatibølgen for Hellas ses som en av de første opinionsbevegelsene i stor skala. Ghervas, «Le Philhellénisme d'inspiration conservatrice», 98.
- 3 Jeg har i denne artikkelen valgt å bruke det språklig mer korrekte «filhellenist» for å betegne personer som på forskjellig vis sluttet opp om den filhellenistiske idéen og bevegelsen. «Filhellenene» omtaler jeg konsekvent som fremmedkrigere.
- 4 Sigmund Skards artikkel om Byron-resepsjonen i norsk litteratur fra 1930-tallet og to artikler av Pär Sandin fra 2011 er det mest utfyllende som er skrevet. I Skards artikkel spiller filhellenismen bare en birolle, og Sandin befatter seg kun med «litterær filhellenisme», i betydningen kunstdiktning. Litteraturen som omhandler den europeiske og amerikanske filhellenismen under den greske uavhengighetskrigen er omfattende, og det fins diverse verker over sympatibevegelsen i forskjellige land. Det finnes også et par oversiktsverker, se særlig: St. Clair, *That Greece Might Still be Free*; Heß et al., *Graecomania: Der europäische Philhellenismus*. For en omfattende bibliografisk oversikt, se St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 360–374.
- 5 Jf. Skard, «Byron i norsk litteratur i det nittende hundreåret», 71.
- 6 Jf. Lovejoy, *The Great Chain of Being*, 5–6. For et nytt og interessant bidrag til den vitenskapelige forståelsen av ismer og deres historie, se de to artiklene til Kurunmäki & Marjanen fra 2018 i litteraturlisten.
- 7 Toliás, «The Resilience of Philhellenism», 53. Se denne artikkelen for en oversikt over begrepets utvikling og bruk i forskningslitteraturen.
- 8 En lignende inndeling som den jeg har foretatt her, finnes i Toliás, «The Resilience of Philhellenism», 54. Jeg vil understreke at det analytiske skillet mellom filhellenismens tre understrømninger ikke er absolutt. De forskjellige idéene gled over i hverandre, ble vektlagt forskjellig, og avblegget av andre strømninger, slik som 1700-tallets klassisisme, gjorde seg også gjeldende.
- 9 Jf. den amerikanske statsviteren Samuel Huntingtons kjente teori om skillelinjer og kamp mellom forskjellige sivilisasjoner: Huntington, *Clash of Civilizations*.
- 10 Dette samsvarer med nasjonalismeteorikeren Ernest Gellners definisjon av nasjonalisme. Gellner, *Nations and Nationalism*, 1. Frihetsidealet og nasjonale verdier hang imidlertid tett sammen, og er derfor vanskelig å skille ut i henholdsvis liberalisme og nasjonalisme.
- 11 Penn, «Philhellenism in Europe, 1821–1828», 638.
- 12 McNeal, «Nicholas Biddle, Anacharsis, and the Grand Tour»; Økland, «Athens Akropolis», 5; St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 14.
- 13 Valdes, *German Philhellenism*, 1. Se imidlertid også Saunders et al. (red.), *Romans and Romantics*, der denne forestillingen blir utfordret og nyansert.
- 14 Wikén, «Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet», 347.
- 15 Se f.eks. Larsen, *Paul Harro-Harring*; St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 244–250.
- 16 Dette hang også sammen med at noe av den umiddelbare glansen ved fremmedkrigertilværelsen bleknet hen ettersom rapporter nådde Europa om dårlige forhold og ugjestmilde velkomster. St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 116–117, 125–126.
- 17 Shelley, «Preface», *Hellas – A Lyrical Drama*. Diktet ble skrevet høsten 1821 i affekt, kort tid etter uavhengighetskrigens utbrudd.
- 18 St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 14–15.
- 19 Byron, «The Isles of Greece», 494.
- 20 Wikén, «Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet», 348.
- 21 St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 356.
- 22 Sandin, «Norsk litterær filhellenisme 1821–1832 och dess svenska kontrast», 90, 94.
- 23 Pakkanen, *August Myhrberg and North-European Philhellenism*, 7–8.
- 24 *Magazin for Politik, Historie og Literatur*, januar 1826, 83. Gjengitt i *Morgenbladet* 31.12.1825; Wergeland, *Breve*, 304. Mange år senere skrev han i retrospekt: «Bli filhellen? Det var smukt, men reise penger?». Wergeland, *Hasselnødder*, 175.
- 25 Skard, «Byron i norsk litteratur i det nittende hundreåret», 71.
- 26 Tidsskriftet *Tilskueren* ble kun utgitt i én årgang av redaktøren og litteraten Peter Treschow Hanson. Han viste klare filhellenistiske sympatier i sine tekster.
- 27 Se f.eks. *Morgenbladet* 1.12.1823; *Morgenbladet* 15.2.1822. Det bør imidlertid anføres at ikke alle aviser og tidsskrifter skrev utførlig om den greske uavhengighetskrigen. Eksempelvis finnes det svært få eksempler på at krigen nevnes i den toneangivende, opposisjonelle avisen *Patrouillen* (1824–1831). Avisen var i stedet opptatt med å publisere stortingsreferater og å kritisere forholdene i den svensk-norske union.
- 28 Ifølge dette idealet skulle avisene være åpne for leserbrev og innsendte artikler, og redusere den redaksjonelle profilen til et minimum. Overgangen til et nytt ideal, der avisene var redaktørstyrte opinionsorganer kulminerte i Norge på 1830-tallet. Se f.eks. Myhrvold, «*Morgenbladet*» og *bondeopposisjonen*, 9.
- 29 Henrik Wergeland og redaktørene P.B. Krefting og P.T. Hanson (se sluttnoter 26, 51, 56), som alle ser ut til å ha vært særlig opptatt av frihetsidealet i sin filhellenisme, hadde en viss kontakt. Wergeland fikk trykket et dikt, «Ode til Norges Frihed» i Kreftings tidsskrift, og han skrev minnedikt til både Krefting og Hanson ved deres død. *Magazin for Politik, Historie og Literatur*, september 1826, 281–3; *Morgenbladet* 7.10.1827; Wergeland, «Peter Treschow Hanson, Lærer ved Krigsskolen».
- 30 *Morgenbladet* 05.05.1821.
- 31 *Den Norske Rigstidende* 06.06.1821.
- 32 Se f.eks. *Morgenbladet* 05.07.1821, *Morgenbladet* 25.01.1822, *Morgenbladet* 08.11.1822, *Morgenbladet* 04.11.1823, *Morgenbladet* 30.05.1824 («Hellenere, hvis Kors er mægtigere end Halvmaanen») og *Tilskueren* 04.11.1824 («Korset vedbliver at seire over Halvmaanen»). I tråd med dette bildet ble det også manet til vestlig militær støtte til grekerne som et «Civilisationens Korstog». F.eks. *Morgenbladet* 13.9.1828, *Morgenbladet* 31.12.1825. Korstogsmetaforen var vanlig også ellers i Europa, jf. St. Clair, *That Greece Might Still be Free*, 128–131.
- 33 *Morgenbladet* 13.06.1821.
- 34 Henholdsvis *Morgenbladet* 26.09.1821, *Morgenbladet* 28.12.1821 og *Morgenbladet* 08.04.1822.
- 35 *Morgenbladet* 16.12.1821
- 36 *Morgenbladet* 07.12.1821
- 37 *Morgenbladet* 27.09.1821 «Arnauterne» var bander av greske og albanske leiesoldater under osmanerne
- 38 *Morgenbladet* 01.12.1821 For massakren i Tripolitsa se St. Clair, *That Greece Might Still Be Free*, 44–46; Woodhouse, *The Greek War of Independence*, 77–78.
- 39 *Drammens Tidende* 13.05.1824.
- 40 Hanson, *De mærkeligste Tildragelser i Verden siden Katharina den Andens Tronbestigelse – Femte Bog*, 1031–32.
- 41 *Tilskueren* 16.12.1824
- 42 Det refereres etter all sannsynlighet til den greske militærlederen Yannis Gouras (1771–1826), som i 1822 ble utnevnt til kommandant i Athen. Han i døde i 1826 under et forsøk på å gjenerobre Akropolis.
- 43 *Morgenbladet* 15.12.1823. Selv om Epaminondas ikke er særlig kjent i dag, er det lett å finne parallellen: Som militær leder i Theben brøt han det spartanske hegemoniet i Hellas og frigjorde de undertrykte Helotene, forhenværende slaver. Britiske pamflettskribenter foretrakk på sin side den spartanske krigerkongen Leonidas som Botsaris' antikke pendant. St. Clair, *That Greece Might Still Be Free*, 179.

- 44 *Tilskueren* 16.12.1824
- 45 *Tilskueren* 06.01.1824
- 46 Skard, «Byron i norsk litteratur i den nittende hundreåret», 71.
- 47 Henrik Wergeland, «Norges Frihed». Se Sandin, «Norsk litterär filhellenism 1821–1832 och dess svenska kontrast», 94.
- 48 Sandin, «Norsk litterär filhellenism 1821-1832 och dess svenska kontrast», 94. At en kunne bytte ut korset med friheten, men samtidig beholde bildet om at denne stod mot halvmånen, viser hvor tett sammenvevd det filhellenistiske idékomplekset var. Kristendommen og sivilisasjonen ble ansett som uunnværlige forutsetninger for friheten, noe som i tur gjorde at disse tre konseptene til tider ble nesten synonyme.
- 49 Storsveen, *En bedre vår. Henrik Wergeland og norsk nasjonalitet*, 191.
- 50 *Magazin for Politik, Historie og Litteratur*, januar 1826, 81–83. Gjengitt i *Morgenbladet* 31.12.1825. For innbydelse til tidsskriftet, se *Den Norske Rigstidende* 14.11.1825.
- 51 Tidsskriftet trykte hovedsakelig utenlandske artikler oversatt til norsk. Blant flere filhellenistiske skrifter trykte de en oppfordring fra Benjamin Constant om støtte til grekerne, ved tittel «Benjamin Constants Opraab til de Christne Nationer til Bedste for deres Brødre i Østen». Denne artikkelen var foranledningen for tidsskriftets egen oppfordring til å stifte en norsk komité: *Magazin for Politik, Historie og Litteratur*, januar 1826, 72-81. Tidsskriftet ble utgitt i én årgang i 1826 av Peter Bernt Krefting (1799–1827). Utgivelsen ble avbrutt ved Kreftings død, men ble siden fortsatt i en ny årgang i 1828, med C. Fougstad (1806–1871) og J.F. Monrad (ukjent–1871) som redaktører.
- 52 *Christiania Intelligentssedler* 10.06.1826, gjentatt samme sted bl.a. 15.06.1826, 29.06.1826, og i *Den Norske Rigstidende* 19.06.1826.
- 53 F.eks. *Christiania Intelligentssedler* 28.10.1826
- 54 *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* 06.09.1826. Artikkelen er underskrevet av fire framtrepende bergensborgere, deriblant stortingsmannen August Konow (1780–1873). Heller ikke denne subskripsjonen virker å ha vært vellykket – dens følger omtales i *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* 07.07.1827 som «ubekjendt». I tråd med hva som skjedde med lignende innsamlingsaksjoner i Sverige er det imidlertid sannsynlig at de innsamlende pengene ble sendt til en større filhellenistisk komité på kontinentet. Wikén, «Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet», 349.
- 55 For Belgia: Wagner-Heidendal, *Het Filhellenisme in het Koninkrijk der Nederlanden*, 370. For Tyskland: St. Clair, *That Greece Might Still Be Free*, 60–62; Maufroy, «Pour une étude du philhellénisme franco-allemand», 99. For Russland, *Pakkannen*, August Myhrberg, 16. For flere eksempler, se Toliás, «The Resilience of Philhellenism», 58.
- 56 Eksempelvis virker ikke filhellenisten Peter Hanson Treschow, sin frihetsfokuserete filhellenisme til tross, å se parallellen mellom Norge og Hellas i det hele tatt. Snarere ser han grekernes frihetskamp som del av en sydeuropeisk frihetstendens på starten av 1820-tallet. *Tilskueren* 06.01.1824. I avisenes nyhetsdel fant jeg heller ingen eksempler på at man så parallellen.
- 57 Se sluttnote 51. For sirkulasjonen av Constants appell i europeisk presse, se bl.a. *Dagligt Allehanda* 30.9.1825 [Sverige], *Morning Post* 12.9.1825 [England], *Den Vest-Siællandske Avis* 19.9.1825 [Danmark], *Nederlandse Staatscourant* 16.9.1825. For Constants forhold til den greske uavhengighetskrigen, se: Anelli, «Benjamin Constant et la guerre pour l'indépendance de la Grèce». Appellen het på originalspråket «Appel aux Nations chrétiennes en faveur des grecs».
- 58 Wikén, «Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet», 347.
- 59 Se f.eks. *Morgenbladet* 17.12.1821.

Litteratur

- Anelli, B. Anelli. «Benjamin Constant et la guerre pour l'indépendance de la Grèce». *Annales Benjamin Constant*. 2000 (23–24): s. 195–203.
- Byron, G.G. «The Isles of Greece», fra *Canto the Third, Don Juan*, i *Byron's Poetry and Prose. Selected and edited by Alice Levine*. New York: Norton & Company, 2010.
- Gellner, E. *Nations and Nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006.
- Ghervas, Stella. «Le philhellénisme d'inspiration conservatrice en Europe et en Russie», i *Peuples, États et nations dans le Sud-Est de l'Europe* (s. 98–110). Bucure ti: Anima, 2004.
- Hanson, P.T. *De mærkeligste Tildragelser i Verden siden Katharina den Andens Tronbestigelse – Femte Bog*. Christiania: Hviid, 1832.
- Heraclides, A., Dialla, A. *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth century*. Manchester: Manchester University Press, 2015.
- Heß, G., E. Agazzi, E. Décultot (red.). *Graecomania. Der europäische Philhellenismus*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2009.
- Huntington, S.P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Kurunmäki, J., J. Marjanen. «A rhetorical view of isms: An introduction», *Journal of Political Ideologies*, 2018(3): s. 241–255.
- Kurunmäki, J., J. Marjanen. «Ism, ideologies and setting the agenda for public debate», *Journal of Political Ideologies*, 2018 (3): s. 256–282.
- Larsen, A.L. *Paul Harro-Harring*. Oslo: Cammermeyer, 1949.
- Lovejoy, A.O. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1964.
- Maufroy, S. «Pour une étude du philhellénisme franco-allemand. Une approche de la question à partir des cas de Karl Benedikt Hase et de Friedrich Thiersch», *The Historical Review/La Revue Historique* 2010 (6): s. 99–127.
- Myhrvold, J. «*Morgenbladet* og bondeopposisjonen, 1838-1857. Oslo: Tanum, 1949.
- McNeal, R.A. «Nicholas Biddle, Anacharsis, and the Grand Tour», *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, 1996 (3): s. 217–247.
- Pakkanen, P. *August Myhrberg and North-European Philhellenism: Building the Myth of a Hero*. Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens 10. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy, 2006.
- Penn, V. «Philhellenism in Europe, 1821-1828», *The Slavonic and East European Review*, 1938, Vol. 16, No. 48: s. 638–653.
- Sandin, P. «Norsk litterär filhellenism 1821-1832 och dess svenska kontrast», *Samlaren – Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, 2011: s. 90–106.
- Sandin, P. «J.S. Welhaven: nygrekisk folkpoesi, klassicism, idyll», *Edda*, 2011 (4): s. 313–329.
- Saunders, T. et al. *Romans and Romantics*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Shelley, P.B. «Preface», *Hellas – A Lyrical Poem*, i *The Complete Political Works of Percy Bysshe Shelley*. Adelaide: The University of Adelaide, 2014 [e-bok].
- Skard, S. «Byron i norsk litteratur i det nittende hundreåret», *Edda*, 1939, 39: s. 67–144.
- St. Clair, William. *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*. London: Oxford University Press, 1972.
- Storsveen, O.A. *En bedre vår. Henrik Wergeland og norsk nasjonalitet*. Oslo: Unipub AS, 2004.
- Toliás, G. «The Resilience of Philhellenism», *The Historical Review/La Revue Historique* 2017, 13: s. 51–70.
- Valdez, D. *German Philhellenism: The Pathos of the Historical Imagination from Winckelmann to Goethe*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

- Wagner-Heidendal, L. *Het Filhellenisme in het Koninkrijk der Nederlanden 1821-1829: Een bijdrage tot de studie van publieke opinie in het begin van de negentiende eeuw*. Brussel: Paleis Der Academiën, 1972.
- Wergeland, H. *Udvalgte skrifter 7: Den Engelske Lods, Hasselnødder og Breve*. Kristiania: Norsk Boghandel-medhjælper-forening, 1914.
- Wergeland, H. *Søylar i Norges litteratur 3: Henrik Wergeland; Spanjolen; Den engelske los; Hasselnødder*. Oslo: Aschehoug, 1997.
- Wergeland, H. «Norges Frihed», *Henrik Wergeland – Samlede Skrifter: 1. Dikt – 1. Bind 1825-1833*. <https://www.dokpro.uio.no/wergeland/W11/W11003.html>, hentet 01.12.2019.
- Wergeland, H. «Peter Treschow Hanson, Lærer ved Krigsskolen». *Henrik Wergeland – Samlede Skrifter: 1. Dikt – 3. Bind 1842-1845*. <https://www.dokpro.uio.no/wergeland/W13/W13032.html>, hentet 19.04.2020.
- Wikén, E. «Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet», *Svensk tidskrift*, 1941, 28: s. 347–52.
- Woodhouse, C.M. *The Greek War of Independence: Its Historical Setting*. Watford: The Mayflower Press, 1952.
- Økland, J. «Athens Akropolis: Et seismogram for kulturell endring», *Arr – Idéhistorisk tidsskrift*, 2019 (1–2): s. 3–15.

Aviser og tidsskrift

- Bergens Adressecontours Efterretninger*, 1826–1827
- Christiania Intelligentsedler*, 1825
- Dagligt Allehanda*, 1825
- Den Norske Rigstidende*, 1821–1829
- Den Vest-Siællandske Avis*, 1825
- Drammens Tidende*, 1824
- Magazin for Politik, Historie og Litteratur*, 1826, 1828–29
- Morgenbladet* 1821–1829
- Morning Post*, 1825
- Nederlandse Staatscourant*, 1825
- Patrouillen* 1824–1831
- Tilskueren*, 1824